

Ur *Fjärde Internationalen* nr 4-92

Adolf Joffes död och begravning

I Paris publicerades 1970 ett manuskript av en anonym överlevande från Vänsteroppositionen på 20-talet.

Den amerikanske översättaren George Saunders har försökt ge en bild av författaren utifrån manuskriptet. Hans far tycks ha varit fattigbonde och efter dennes död skickades han 1914 till Petrograd för att bli lärling hos en hattmakare. Under februarirevolutionen 1917 hörde han för första gången talas om Trotskij. Under inbördeskriget tjänstgjorde han som kodspecialist i Röda Armén. Senare anslöt han sig som student till Vänsteroppositionen och uppträdde vid några tillfällen som representant för oppositionella studenter i Moskva.

Från slutet av 20-talet och fram till 1941 genomvandrade han olika fängelser och läger. I samband med den tyska invasionen 1941 släpptes han ut, tillsammans med andra överlevande från oppositionen, för att tjänstgöra i armén. Efter kriget hamnade han åter i läger, och vad som sedan hände den anonyme författaren efter det allmänna nedmonterandet av lägersystemet efter Stalins död är inte känt.

Vissa tillägg och kommentarer återfinns i manuskriptet och deras ursprung är oklart. Därför bör manuskriptet i viss mening betraktas som ett kollektivt försök att återupprätta den historiska sanningen.

I ett särskilt avsnitt berättar den anonyme bolsjevik-leninisten om Adolf Joffes begravning. Det är en av de ögonvittnesskildringar som bevarats av denna händelse, som kom att bli den sista offentliga manifestationen från oppositionens sida. Det kom också att bli det sista tillfälle som Trotskij höll ett offentligt tal i Sovjetunionen. Den kyrkogård som begravningen ägde rum på ligger vid Jungfruklostret inne i Moskva.

Joffes sista brev trycktes på svenska i *Social-Demokraten* 30 december 1927 (översatt ur den franska oppositionens tidning *Bulletin Communiste*), *Arbetaren* 31 december 1927 samt i Trotskijs bok *Det verkliga läget i Ryssland* (Stockholm 1929: Bonniers). Föreliggande översättning är korrigerad gentemot texten i *Leon Trotsky: The Man and His Influence* (New York 1969: Merit), s. 124–126. Det tycks finnas flera versioner av brevet. Den amerikanska översättning som använts här, är översatt från den av Trotskij redigerade versionen av Joffes brev.

Vidare återges ett avsnitt ur Trotskijs självbiografi – ett avsnitt som inte återfinns i den svenska förkortade översättningen av *Mitt liv* (1937, 1981).

Översättningarna är ur *Samizdat: Voices of the Soviet Opposition* (New York 1974: Monad), redigerad av George Saunders, *Leon Trotsky, Portraits: Political & Personal* (New York 1977: Pathfinder), *Leon Trotsky, The Challenge of the Left Opposition (1928–29)* (New York 1981: Pathfinder), *Leon Trotsky, My Life* (New York 1971: Pathfinder).

Om Adolf Joffe (ur Trotskijs självbiografi)

I oktober 1908 började jag i Wien publicera en rysk tidning, *Pravda* (Sanningen), en tidning riktad till massan av arbetare. Den smugglades in i Ryssland antingen över den galiciska gränsen eller vägen över Svarta havet. Tidningen publicerades under tre och ett halvt år som fjortondagartidning, men inbegrep trots detta en hel del arbete. Dessutom stod jag i kontakt med den underjordiska fackföreningen för svartahavssjömän och hjälpte dem att publicera deras organ.

Min viktigaste bidragsgivare till *Pravda* var A. A. Joffe, som senare blev välkänd sovjetisk diplomat. Tiden i Wien var början på vår vänskap. Joffe var en man med stor intellektuell glöd, mycket sympatisk i alla personliga relationer, och obevekligt lojal mot saken. Han gav både pengar och all sin kraft åt *Pravda*. Joffe led av en nervös åkomma och psykoanalyserades då av den välkände Wienspecialisten Alfred Adler, som började som elev till Freud men senare motsatte sig sin mästare och grundade sin egen skola med individualpsykologi. Genom Joffe blev jag bekant med psykoanalysens problem, som fascinerade mig, även om mycket inom detta område ännu är vagt och ostadigt och öppnar vägen för besynnerliga och godtyckliga idéer. Mina andra bidragsgivare var en student vid namn Skobelev, som senare blev arbetsminister i Kerenskijs regering; vi möttes 1917 som fiender. Jag hade en tid Viktor Kopp som sekreterare för *Pravda*; han är nu sovjetisk ambassadör i Sverige.

I samband med *Pravdas* aktiviteter åkte Joffe till Ryssland för revolutionärt arbete. Han arresterades i Odessa, tillbringade lång tid i fängelse och skickades senare i exil till Sibirien. Han blev inte fri förrän i februari 1917, som ett resultat av revolutionen samma månad. I oktoberrevolutionen som följde spelade han en av de mest aktiva rollerna. Det personliga modet hos denna mycket sjuka man var verkligen storslaget. Jag kan ännu se honom på hösten 1919 – lika klart som om det var idag – med sin tämligen undersåtsiga gestalt på det granathärljade fältet nedanför S:t Petersburg. I en diplomats oklanderliga klädsel, med ett vänligt leende i sitt lugna ansikte och en käpp i sin hand, som om han bara promenerade på Unter den Linden, betraktade Joffe, utan att skynda på eller hålla inne sina steg, nyfiken granaterna som exploderade i närheten. Han var en god talare, eftertänksam och ärlig i sitt tilltal, och han uppvisade samma kvaliteter som författare. I allt han gjorde ägnade han den mest krävande uppmärksamhet åt detaljer – en kvalitet som inte många revolutionärer har. Lenin hade en mycket hög uppfattning om hans diplomatiska arbete. Under många år var jag närmare bunden till honom än till någon annan. Hans lojalitet i förhållande till vänskap liksom till principer var utan jämförelse. Joffe slutade sitt liv på ett tragiskt sätt. Allvarliga ärftliga sjukdomar undergrävde hans hälsa. Lika allvarligt undergrävdes han också av den ohämmade hetsen mot marxister som leddes av epigonerna. Berövad möjligheten att bekämpa sin sjukdom, och därmed berövad den politiska kampen, begick Joffe självmord på hösten 1927. Det brev han skrev till mig före sin död stals från hans sängbord av Stalins agenter. Rader avsedda för en väns ögon slets ur sitt sammanhang, förvanskades och vederlades av Jaroslavskij och andra som i sitt innersta väsen är demoraliserade. Men detta kommer inte att hindra att Joffe blir inskriven som ett av de ädlaste namnen i revolutionens bok.

[...]

Den 16 november begick Joffe självmord; hans död var en del av den tilltagande kampen.

Joffe var en mycket sjuk man. Han hade förts tillbaka från Japan, där han var sovjetisk ambassadör, i ett allvarligt tillstånd. Många hinder sattes i vägen för att han skulle skickas utomlands, men hans vistelse där var alltför kort och även om det hade välgörande resultat var

det inte tillräckligt som kompensation. Joffe blev min ställföreträdare i huvudkommittén för koncessioner och all den tunga rutinen föll på honom. Krisen i partiet oroade honom i hög grad. Det som oroade honom mest var förräderiet. Flera gånger var han beredd att kasta sig in i stridens mitt. Bekymrad för hans hälsa försökte jag hålla honom tillbaka. Joffe var särskilt ursinnig över kampanjen i samband med teorin om den permanenta revolutionen. Han kunde inte svälja den simpla hetsen mot de som, långt före de andra, hade förutsett revolutionens gång och karaktär, från de som bara njöt dess frukter. Joffe berättade för mig om sitt samtal med Lenin – det ägde rum 1919, om jag inte misstar mig – om den permanenta revolutionen. Lenin sade till honom: ”Ja, Trotskij visade sig ha rätt.” Joffe ville publicera detta samtal, men jag försökte så gott jag kunde avråda honom. Jag kunde föreställa mig den lavin av hets som skulle falla över honom. Joffe var synnerligen envis och under ett mjukt yttre dolde han en oföränderlig vilja. Vid varje nytt utbrott av aggressiv okunnighet och politiskt förräderi, kom han till mig igen, med härjad och upprörd uppsyn, och upprepade: ”Jag måste offentliggöra det.” Jag argumenterade med honom igen om att ett sådant ”bevis av ett vittne” inte kunde förändra något, att det var nödvändigt att omskola partiets nya generation och sikta långt framåt.

Joffe hade inte kunnat fullfölja sin kur utomlands, och hans fysiska kondition blev värre för varje dag. Framåt hösten tvingades han sluta arbeta och därmed var han helt och hållet slagen till marken. Hans vänner reste återigen frågan om att skicka honom utomlands men denna gång vägrade centralkommittén blankt. Stalinisterna förberedde sig nu för att skicka de oppositionella i en helt annan riktning. Min utslutning från centralkommittén och sedan från partiet förbluffade Joffe mer än någon annan. Till hans personliga och politiska vrede fogades den bittra insikten om hans egen fysiska hjälplöshet. Joffe kände osvikligt att revolutionens framtid stod på spel. Det stod inte längre i hans makt att kämpa och ett liv åtskilt från kamp betydde inget för honom. Så han drog sin sista slutsats.

Vid den tiden hade jag redan flyttat från Kreml och hem till min vän Bjeloborodov, som ännu formellt var folkkommissarie för inrikes angelägenheter, även om GPU:s agenter var i hämlarna på honom var han än rörde sig. Bjeloborodov var då borta i sin hembygd Ural, där han försökte nå arbetarna i kampen mot apparaten. Jag ringde till Joffes lägenhet för att fråga om hans hälsotillstånd. Han svarade själv; telefonen stod bredvid hans bädd. I tonen i hans röst fanns det – men jag insåg det först senare – något konstigt och alarmerande. Han bad mig komma till honom. Någon tillfällighet förhindrade mig från att göra det omedelbart. Under dessa stormiga dagar anlände kamrater oupphörligen till Bjeloborodovs hus för att konferera med mig om viktiga saker. En eller två timmar senare informerades en obekant röst mig på telefon: ”Adolf Abramovitj har skjutit sig. Det finns ett paket åt dig på hans sängbord.” I Bjeloborodovs hus fanns det alltid några oppositionella militärer på post för att följa mig runt omkring i staden. Vi satte i all hast av till Joffe. Som svar på vårt ringande och knackande krävde någon bakom dörren våra namn och öppnade den sedan med en viss fördröjning; något mystiskt pågick på insidan. När vi gick in såg jag Adolf Abramovitjs lugna och oändligt ömma ansikte mot en blodbestänkt kudde. B., medlem av GPU:s styrelse, stod vid Joffes skrivbord. Paketet var borta från sängbordet. Jag krävde att det omedelbart skulle lämnas tillbaka. B. muttrade att det inte alls fanns något brev. Hans sätt och röst fick mig att inte tveka om att han ljög. Några minuter senare började vänner från alla delar av staden att strömma in i lägenheten. De officiella representanterna från kommissariatet för utrikes angelägenheter och partiinstitutionerna kände sig bortkomna mitt ibland mängden av oppositionella. Under natten besökte flera tusen människor huset. Nyheten om stölden av brevet spred sig över staden. Utländska journalister skickade telegram och det blev helt omöjligt att längre undanhålla brevet. Slutligen överräcktes en fotostatkopia av det till Rakovskij. Varför ett brev skrivet av Joffe till mig, och förseglat i ett omslag som bar mitt

namn, skulle ha getts till Rakovskij, och därtill i fotostatkopia istället för originalet, är något som jag inte ens kan försöka förklara. Joffes brev återspeglar honom själv in i slutet, men som han var en halvtimme innan sin död. Joffe kände till min inställning till honom; han var bunden till mig av ett djupt moraliskt förtroende och gav mig rätten att ta bort allt som jag fann ytligt eller olämpligt för publicering. Efter att ha misslyckats med att undanhålla brevet från hela världen, försökte den cyniska fienden för sina egna syften utnyttja just de rader som inte skrivits för offentligheten.

Joffe försökte med sin död göra en tjänst åt samma sak som han ägnat sitt liv. Med samma hand som skulle trycka på avtryckaren mot hans egen tinning en halvtimme senare, skrev han den sista vittnesbörden av ett vittne och den sista trösten för en vän. Detta är vad Joffe riktade direkt till mig i sitt sista brev:

[Se nedan]

Joffes begravning bestämdes till en arbetsdag, vid en tidpunkt som skulle förhindra Moskvas arbetare från att delta i den. Men trots det attraherade den inte mindre än tiotusen människor och förvandlades till en imponerande oppositionell demonstration

Översättning: *Per-Olof Mattsson*

Adolf Joffes sista ord

Till Leo Trotskij

Kära Lev Davidovitj:

I hela mitt liv har jag haft uppfattningen att en politiker måste förstå konsten att i rätt tid avlägsna sig, liksom en skådespelare lämnar scenen, och att det är bättre att göra det för tidigt än för sent.

För mer än 30 år sedan kom jag att omfatta filosofin att människans liv har mening endast i den utsträckning och så länge som det levs i tjänst hos något oändligt. För oss är mänskligheten oändlig. Allt det övriga är ändligt och att arbeta för det övriga är därför utan mening. Även om mänskligheten också måste ha ett syfte utöver sig själv, kommer detta syfte att framträda i en så avlägsen framtid att mänskligheten för oss kan betraktas som en absolut oändlighet. Det är i detta och endast detta som jag alltid har sett livets mening. Och nu när jag kastar en blick bakåt mot mitt förflutna, av vilket jag tillbringade tjugosju år i partiets led, så tycks det mig att jag har rätt att säga att jag varit trogen denna filosofi under hela mitt medvetna liv. Jag har levt i enlighet med denna livsuppfattning: arbeta och kämpa för mänsklighetens välgång. Jag tror att jag har rätten att säga att inte en enda dag av mitt liv varit meningslöst.

Men nu tycks det som den tid kommer när mitt liv förlorar sin mening, och som en konsekvens känner jag mig tvingad att överge det och föra det till ett slut.

Under flera år har nu de nuvarande ledarna i vårt parti, i enlighet med deras allmänna politik att inte ge arbete åt kommunisterna i oppositionen, inte gett mig vare sig politiskt eller statligt arbete vars omfattning och karaktär skulle tillåta mig att vara användbar efter hela min förmåga. Under det senaste året har politbyrån som du vet fullständigt avskurit mig som oppositionell från allt politiskt arbete.

Min hälsa har fortsatt att försämrats. Omkring den 20 september kallades jag, av för mig okända skäl, av centralkommitténs medicinska kommission till en specialistundersökning, som kategoriskt informerade mig om att mitt hälsotillstånd var mycket sämre än vad jag föreställde mig, och att jag inte fick stanna en enda onödig dag till i Moskva eller förbli utan

behandling en enda timme till utan omedelbart bege mig utomlands och lägga in mig på ett lämpligt sanatorium.

På min direkta fråga, ”Vilka chanser har jag att bli bra utomlands och kan jag ta hand om mig själv i Ryssland utan att ge upp mitt arbete”?, svarade läkarna och assistenterna, den tjänstgörande doktorn för centralkommittén, kamrat Abrosof, ytterligare en kommunistisk läkare och direktören för Kremssjukhuset, alla svarade mig helt enkelt att de ryska sanatorierna inte på något sätt kunde hjälpa mig, att jag måste förlita mig på behandling i väst. De tillade att om jag följde deras föreskrifter, hyste de inga tvivel om att jag skulle kunna arbeta under en längre period.

Under cirka två månader vidtog centralkommitténs medicinska kommission (trots att den på eget initiativ beordrat konsultationen) inga som helst mått och steg för min utlandsvistelse eller för min behandling här. Tvärtom förbjöds Kremlapoteket, som alltid levererat läkemedel till mig enligt recepten, att göra detta. Jag berövades faktiskt den hjälp med fria mediciner som jag alltid tidigare åtnjutit. Jag tvingades köpa de mediciner som var oundgängliga på stadens apotek. Det förefaller som om detta ägde rum vid samma tid som gruppen vid makten började utsätta kamraterna i oppositionen för dess politik att ”slå oppositionen i magen”.

Så länge som jag var tillräckligt frisk för att arbeta ägnade jag liten uppmärksamhet åt allt detta, men allteftersom jag blev sämre vände sig min hustru till centralkommitténs medicinska kommission och doktor Semasjko personligen, som alltid offentligt har tagit till extrema åtgärder för att förverkliga sin formel att ”rädda det gamla gardet”. Saken sköts trots detta hela tiden upp, och allt min hustru var förmögen att uppnå var ett utdrag ur läkarrådets beslut. I detta utdrag räknas mina kroniska sjukdomar upp och det slås fast att rådet insisterar att jag sänds utomlands ”till ett sanatorium av det slaget som förestås av professor Friedlander” under en period som kan uppgå till ett år.

Samtidigt lade jag mig för nio dagar sedan definitivt till sängs på grund av det akuta och förvärrade tillståndet (vilket alltid händer i sådana omständigheter) beträffande mina kroniska besvär, och särskilt den mest fruktansvärda, min inbitna polyneuritis, som åter har blivit akut, som tvingat mig att genomlida en absolut outhärdlig smärta och till och med hindrat mig från att gå. Under nio dagar har jag varit utan någon vård och frågan om min utlandsresa har inte behandlats. Inte en enda av centralkommitténs läkare har besökt mig. Professor Davidenko och doktor Levine, som kallats till min säng, ordinerade några bagateller som uppenbarligen inte kunde ha någon effekt och tillstod att ”ingenting kunde uträttas” och att en utlandsresa var en brådskande nödvändighet. Doktor Levine sade till min hustru att frågan dröjde därför att den medicinska kommissionen uppenbarligen trodde att min hustru ville resa med mig och att detta ”gör det för dyrt”. Min hustru svarade att hon, trots det sorgliga tillstånd som jag befann mig i, absolut inte insisterade på att hon eller någon annan skulle följa mig. Varefter doktor Levine försäkrade oss att saken under sådana förhållanden snart skulle vara avgjord. Doktor Levine upprepade för mig idag att läkarna inte kunde göra något och att den enda möjligheten var omedelbar avresa till utlandet. Sedan på kvällen omtalade centralkommitténs läkare, kamrat Potjomkin, för min hustru att centralkommissionens medicinska kommission beslutat att inte skicka mig utomlands, utan ta hand om mig i Ryssland. Anledningen var att specialisterna insisterade på en utdragen behandling utomlands, bedömde en kort vistelse som fruktlös och att centralkommittén bara skulle ge maximalt tusen dollar för min kur och fann det omöjligt att ge mer.

När jag var utomlands nyligen erhöll jag ett erbjudande som garanterade mig tjugo tusen dollar i honorar för mina memoarer, men [med hänsyn till att de måste censureras av politbyrå] med vetskap om hur partiets och revolutionens historia förfalskas i vårt land,

ansåg jag det inte möjligt att bidra till en sådan förfalskning. Politbyråns censur skulle bestå i att inte tillåta en sann bedömning av gestalterna och deras handlingar vare sig på den ena eller andra sidan – antingen av revolutionens autentiska ledare eller av de som för närvarande försetts med denna ära. I konsekvens därmed ser jag ingen väg att få behandling utan att erhålla pengar från centralkommittén, som trots allt mitt revolutionära arbete under tjugosju år anser det möjligt att värdera mitt liv och min hälsa till en summa som inte överstiger ett tusen dollar.

Det är därför som jag säger att tiden har kommit när det är nödvändigt att föra detta liv till ett slut. Jag vet att partiets allmänna uppfattning är emot självmord, men jag tror inte att någon av de som förstår min situation kommer att fördöma mig för det. Om jag var vid god hälsa skulle jag ha funnit styrka och energi för att kämpa mot den situation som skapats i partiet. Men i mitt nuvarande tillstånd kan jag inte uthärda en situation i vilken partiet i tysthet tolererar din uteslutning ur dess led, även om jag är alldeles säker på att det förr eller senare kommer en kris som ska tvinga partiet att kasta av sig de som har lett det till en sådan vanära. I den bemärkelsen är min död en protest mot de som har lett partiet till en situation som innebär att det inte kan reagera på något annat sätt mot denna skymf.

Om jag tillåts jämföra något stort med något litet, vill jag säga att den oerhört betydelsefulla historiska händelsen, din och Zinovjevs uteslutning, en uteslutning som oundvikligen måste öppna en thermidorperiod i vår revolution, och det faktum att jag är reducerad, efter tjugosju års revolutionärt arbete på ansvarsposter i partiet, till en situation där inget annat återstår än att sätta en kula genom mitt huvud – dessa två fakta illustrerar en och samma sak – den nuvarande regimen i vårt parti. Och kanske de två händelserna, den lilla och den stora tillsammans, kommer att chockera partiet till att vakna och stanna upp på vägen som leder till thermidoren.

Käre Lev Davidovitj, vi är sammanbundna av tio års arbete tillsammans, och hoppas jag av personlig vänskap, och detta ger mig rätten att i avskedets stund säga dig vad som förefaller mig vara en svaghet hos dig.

Jag har aldrig betvivlat riktigheten av den väg som du pekat ut och du vet att under mer än tjugo år, ända sedan den ”permanenta revolutionen”, har jag varit med dig. Men jag har alltid ansett att du saknat Lenins fasthet, oförsonlighet, hans beslutsamhet att hålla fast vid uppgiften ensam, om det var nödvändigt, längs den väg han stakat ut, säker på en framtida majoritet, ett framtida erkännande från alla av riktigheten i denna väg. Du har alltid haft rätt politiskt, med början 1905, och jag har ofta sagt dig att jag med mina egna öron hört Lenin erkänna att det inte var han utan du som hade rätt 1905. Inför döden ljuger man inte, och jag upprepar det för dig nu.

Men du har ofta avstått från din riktiga ståndpunkt till förmån för en överenskommelse, en kompromiss, vars värde du överskattat. Det var fel. Jag upprepar: politiskt har du alltid haft rätt, och nu mer än någonsin. En gång kommer partiet att förstå detta, och historien tvingas erkänna det.

Var dessutom inte rädd idag för att vissa kommer att överge dig, och särskilt om de många inte kommer till dig så fort som vi alla önskar. Du har rätt, men vissheten om segern för din sanning ligger just i en strikt oförsonlighet, i den hårdaste stränghet, i avvisandet av varje kompromiss, precis som detta alltid var hemligheten med Iljitjs segrar.

Jag har ofta velat säga dig detta, och har kommit mig för att göra det nu, i avskedets stund.

Jag önskar dig kraft och mod av samma slag som du alltid visat, och en snabb seger. Jag omfamnar dig. Farväl.

Din
A. Joffe

P. S. Jag skrev mitt brev under natten mellan den femtonde och den sextonde och idag, den sextonde, gick Maria Michajlovna till den medicinska kommissionen för att insistera på att de skickar mig utomlands, om så bara för en eller två månader. De svarade henne att enligt specialisternas uppfattning var en kort utlandsvistelse helt meningslös. De sade henne att den medicinska kommissionen beslutat att omedelbart flytta mig till Kremlsjukhuset. Alltså vägrar de mig till och med en kort resa för min hälsas skull, även om alla läkarna är överens om att en kur i Ryssland inte är till någon nytta och inte kommer att hjälpa mig.

Farväl, Lev Davidovitj. Var stark. Du kommer att behöva vara det, och energisk också. Och hys inget agg mot mig.

A.

Översättning: Per-Olof Mattsson

Adolf Joffes begravning

Ur "En bolsjevik-leninists memoarer"

Begravningsprocessionen färdades från kommissariatet för inrikes ärenden över Lubjankatorget, förbi Bolsjojteatern och Moskvas universitet, längs Pretjistenka till kyrkogården vid Novo-Devitjikklostret. Rysslands huvudstad Moskva tog ett sista farväl av den enastående sovjetiske diplomaten och revolutionären – Adolf Abramovitj Joffe.

Kistan vilade på en begravningsvagn dragen av tre fuxar. På kistlocket låg många kransar bland vilka fanns kransar från den sovjetiska regeringen och kommissariatet för utrikes ärenden, från släktingar och från medlemmar i partiets centralkommitté. All uppmärksamhet drogs till en liten krans med ett rött band på vilket var skrivet "Från Trotskij och Zinovjev".

Moskvas gator var fyllda av människor. Begravningsprocessionen rörde sig tämligen sakta. Det fanns inga vagnar eller bilar bakom. Alla gick till fots. Bakom kistan kom änkan, Maria Michajlovna Joffe. Trotskij gick bredvid henne, höll hennes arm. Bakom dem kom Zinovjev, Kamenev, Radek, Pjatakov, Preobrazjenskij, Sapronov, Lasjevitj. Sedan kom den officiella delegationen som representerade regeringen vid begravningen, inklusive ministern för utrikes ärenden, Tjitjerin, politbyråmedlemmen Rjutin och andra. Bakom dem sträckte sig en lång rad av tusentals militanta vänner till den avlidne, aktiva deltagare i revolutionen och inbördeskriget. De hade kommit för att en sista gång visa sin vördnad för sin kamrat i den gemensamma kampen för den revolutionära saken.

[...] Kolonnen i spetsen för processionen anlände till Novo-Devitjikklostret. Vid klostrets grindar fanns beriden polis, beväpnad med gevär. Sekreteraren för sovjeternas allunionella centrala exekutivkommitté, Jenukidze, stod i närheten av milisen. Han hade gett order om att bara låta släktingar och nära vänner till den avlidne gå in genom grindarna. Vi beordrades att "omedelbart skingras och gå hem". Men det fanns 10 000 av oss. Vi rusade mot grindarna och tog dem med storm. Polisen drog sig tillbaka. Inne på kyrkogården såg vi en öppen grav närmast en mur, och på muren stod beväpnade tjeatruupper. De hade lagt sig i bakhåll för oss ("i fall att"). Detta var, som vi fick veta många år senare, Stalins ondsinta plan för att provocera blodsutgjutelse och mord...

Ett möte började nära den öppna graven. Först talade Tjitjerin. Efter honom gick Rjutin, medlem i den officiella regeringsdelegationen till begravningen, upp för att tala. Han var en "nyligen uppstigen stjärna" av första graden och han började tala i bekanta ordalag. Hans sätt

att tala var grovt och innehöll många utbrott mot oppositionen. Det var ett begravningsstal som överflödade av oförsämda anspelningar och föreföll vara en provokation för att utmana oss alla där. Men vi behöll vår upprördhet för oss själva och förblev tysta.

Rjutin förklarade att hela oppositionen var skuld till Joffes död. Inte anade vi den gången att vi några år senare skulle möta ”stjärnan” Rjutin i samma belägenhet som oss själva i fängelset i Verchne-Uralsk.

Rjutins tal drog ut på tiden. Från grova angrepp på oppositionen övergick han till angrepp på Trotskij. När han skrek att L.D. Trotskij ”förutspådde revolutionens skymning” ekade kyrkogården av ett mäktigt protestskrik: ”Hur vågar du! Håll käften!” Rjutin tappade fattningen, som om det var han som bespottades, och klev ned från plattformen utan att avsluta sitt lögnaktiga tal.

Trotskij, som stod intill Saprionov, tycktes vakna upp ur någon dagdröm och frågade Saprionov, ”Varför skriker de åt honom?” Jag hörde inte vad Saprionov svarade, men av Trotskijs uppsyn kunde man sluta sig till att han inte hade lyssnat till talarna vid Joffes grav och inte såg något omkring sig. Djupt försjunken i sina egna tankar hade han avsiktligt stirrat på den öppna graven. Hans vänstra kind ryckte nervöst ... När Tjitjerin tillkännagav att nästa talare var Lev Davidovitj Trotskij, tystnade alla. Till och med soldaterna på kyrkogårdens mur slappnade i sin hållning...

Efter att ha klättrat upp till plattformen blottade Trotskij sitt huvud. Hans tal böljade som en sorgsen melodi och träffade oss djupt i själen. Jag hade hört många av Trotskijs tal men det hade aldrig funnits något liknande. Han talade om sin vän, om en revolutionär som hade ägnat sin brinnande ande åt revolutionens sak till sista droppen av sitt blod.

Joffes död berörde Trotskij djupt. Detta slags död kunde leda till otillåtlig efterföljd av andra. Paret Lafargues ädla exempel var inte en kamp för revolutionära ideal utan en protest, en dyrt betald protest som kunde bli till skada eftersom det tog bort kämpar ur revolutionärernas led. Detta kunde inte tillåtas.

Och sedan började den sorgsna tonen i Trotskijs tal ge plats för en själfull appell till livet, till kampen för liv. Trotskijs brännande ord hårdnade i folkmassan av 10 000 åhörare och klingade som metall: ”Ingen har rätten att följa exemplet i denna död. Ni måste följa exemplet i detta liv.”

Detta var armékommendantens order ... Vi glömde aldrig denna order, denna befallning, inte ens under den stalinistiska repressionens mörkaste dagar.

”Den proletära världsrevolutionens leninistiska fana har kastats i smutsen och trampats ned”, sade Trotskij, och beskyllde Stalin för att förråda Lenins sak. Talarens röst ringde som en varningsklocka, spred bestörtning och oro. ”Hur ska vi resa den igen? Hur ska vi tvätta den från det som smutsar ned den?” tänkte vi för oss själva och föreställde oss Lenins fana för vår inre syn.

Trotskij sade vidare att centralkommitténs ledning hade låtit revolutionära situationer i Europa, Kina och Indien glida den ur händerna och kastat tillbaka världsrevolutionen många decennier. Detta var ett förräderi mot internationalismen ...

Lyssnande till Trotskij mindes jag Lenins kloka ord om världsrevolutionen. I april 1917 hade Lenin riktat en appell till det ryska proletariatet från pansarbilen vid Finlandsstationen med dessa ord. Med samma ord hade han 1919 riktat sig till Kommunistiska Internationalens första kongress. Dessa ord var inskrivna i partiprogrammet. Och liksom i takt med mina tankar

hörde jag Trotskij's ord: "I Ryssland är idén om nationell socialism på väg att vinna. I den slutgiltiga analysen kan detta leda till återupprättandet av kapitalistiska förhållanden i landet." Trotskij's sista ord vid Joffes grav klingade som en helig ed: "Vi kommer att lyfta den proletära världsrevolutionens leninistiska fana högt och föra den vidare till världs-kommunismen. Länge leve det revolutionära kommunistpartiet!"

Kyrkogården bröt ut i en explosion av stormande applåder. Under en lång stund genljöd ropen av solidaritet med Trotskij, solidaritet med hans ord, som sammanföll så väl med tankarna och strävandena hos de som hade samlats. Trotskij filmades under tiden.

När tystnaden slutligen föll klev Zinovjev och Kamenev upp på plattformen. Efter deras tal sänkte vi ned kistan i graven och kastade en handfull kall jord på den.

"Din väg har tagit slut, men för oss ligger kampen fortfarande framför oss." Sådana var våra tankar. Vi hade inga illusioner om vår omedelbara kamp och vi förutsåg att vi skulle tömma lidandets bägare till sista droppen.

Kyrkogården föll inte i tystnad utan blev allt stormigare. Trotskij's närvaro bland oss höjde vårt mod och vår tro på segern för Lenins idéer, hans förutsägelser om världsrevolutionen. Vi betraktade honom kärleksfullt och bad honom: "Tala till oss lite till."

Stående runt Trotskij i en solid massa upptäckte vi plötsligt att vi tryckte honom mot tegelmuren. Det föreföll som om faran för en obehaglig incident hade utvecklats. Lasjevitj lade först märke till det. Han som hade deltagit i stormningen av Vinterpalatset i oktober 1917 och varit befälhavare för våra trupper på den sibiriska krigsskådeplatsen, beordrade oss att på militärt sätt bilda en flera led djup ring kring Trotskij och hålla tillbaka vågen av människor som tryckte på mot honom. En katastrof undveks, men folk fortsatte att skrika och be Trotskij att säga några ord till. Sedan lyfte vi upp honom på våra axlar och han talade till oss alla:

"Kamrater det finns inget behov av en demonstration. Vi kom hit för att ta farväl av vår kamrat. Vi hade inga andra avsikter här. Än en gång, det finns inget behov av en demonstration. Gå tillbaka till era hem."

Vi – mer än 10 000 kommunister, partiaktivister, elektrifierade av avsky mot den antileninistiska ledningen, denna lilla grupp av usurpatörer som hade tagit över centralkommitténs apparat – väntade på order från Trotskij för beslutsam handling, men fick istället en vädjan om lugn från honom. Men ingen av oss tvivlade på hans omdöme. Vi trodde på Trotskij. Det måste vara på det sättet.

Trotskij leddes genom en trång korridor av människor till klostergrindarna, där folkkommissarien Bjeloborodovs bil väntade på honom. När Trotskij kördes iväg sade Lasjevitj till oss: "Vårt folk har gått, låt oss gå hem." Vi skildes åt, bedrövade, även om hoppets lågor ännu brann i allas våra hjärtan för den socialistiska världsrevolutionens seger.